

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ava Baghchesara

Oskyldighetspresumtionen som svar

En studie om oskyldighetspresumtionens rättsliga ställning i ljuset av
Lindomeproblematiken

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Tova Bennet

Termin: VT 2021

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 BAKGRUND	5
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	6
1.3 TEORI OCH METOD	7
1.4 AVGRÄNSNINGAR	9
1.5 FORSKNINGSLÄGE OCH MATERIAL	9
1.6 DISPOSITION	10
2 OSKYLDIGHETSPRESUMTIONEN	12
2.1 INNEBÖRD	12
2.2 TILLÄMPLIGHET OCH FUNKTION	13
3 RÄTTSLIG HANTERING AV LINDOMEPROBLEMATIKEN	15
3.1 INNEBÖRD	15
3.2 ÅTAL	15
3.2.1 Betydelse i Lindomeproblematiken	16
3.2.2 Rättsfallsgenomgång	16
3.3 BEVISKRAV FÖR FÄLLANDE DOM	17
3.3.1 Betydelse i Lindomeproblematiken	17
3.3.2 Rättsfallssgenomgång	17
3.4 MEDVERKAN	18
3.4.1 Medgärningsmannaskap	19
3.4.2 Betydelse i Lindomeproblematiken	20
3.4.3 Rättsfallsgenomgång	21
4 INTERNATIONELL RÄTT	23
4.1 USA	23
4.2 DANMARK	23

5	ÅTERSTÄLLANDE AV OSKYLDIGHETSPRESUMTIONEN I LINDOMEPROBLEMATIKEN	25
5.1	VERKAN AV EN FRIANDE DOM	25
5.2	FRIANDE DOM I LINDOMEPROBLEMATIKEN	26
6	ANALYS	28
7	SLUTSATS	32
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	34
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	36

Summary

'Lindomeproblematiken' describes the notion where there are more than two perpetrators suspected of a crime, but the investigation cannot determine which of the two has committed the crime or whether they carried out the act together. In such cases, the defendants are acquitted when it cannot be ruled out that one of the suspects remained completely passive during the course of events. The procedure can be justified by the presumption of innocence, which stipulates that a suspect should be treated as innocent until a judgement confirms his or her guilt. The main idea of this essay is to account for possible legal explanations, with the presumption of innocence in focus, as to why defendants are sometimes acquitted in such cases.

The aim of the thesis is to evaluate the legal status of the presumption of innocence in cases where there are several suspected perpetrators, but it cannot be clarified who committed the crime. The aim is concretized by three questions concerning the legal management of such cases, a comparison with foreign law and an evaluation of the restoration of the presumption of innocence in such cases. The aim and questions are answered through an analysis of three cases: 'Lindomefallet', 'Markarydsfallet' and 'the double homicide in Vallentuna'. The material that has been most instrumental for the thesis is the ministry publications series "Efter Lindome" and the doctrine "Oskyldighetspresumtionen".

The analysis states that the legal status of the presumption of innocence is relatively strong in terms of prosecution, evidentiary requirements and responsibility for complicity. On the other hand, there are threats that the presumption of innocence may face in relation to the named aspects. Furthermore, it can be concluded that the legal status of the presumption is also relatively strong from an international perspective. Finally, it should be noted that the restoration of the presumption of innocence in

‘Lindomeproblematiken’ can be aggravated by a court’s reasoning, when difficult legal arguments are used, and the media’s way to narrate the cases to the public.

Sammanfattning

Lindomeproblematiken tar sikte på fall där det finns fler än två misstänkta gärningsmän men utredningen inte kan fastställa vilken av de två gärningspersonerna som begått brottet eller om de utfört gärningen tillsammans. I sådana fall frias de åtalade om det inte kan uteslutas att någon av de misstänkta förhållit sig helt passiv under händelseförloppet.

Förfarandesättet kan motiveras av oskyldighetspresumtionen, vilken stadgar att en misstänkt ska behandlas som oskyldig tills att en fällande dom föreligger. Den huvudsakliga tanken med uppsatsen är att redogöra för möjliga juridiska förklaringar, med oskyldighetspresumtionen i fokus, till varför åtalade ibland frias i Lindomefall.

Uppsatsens syfte är att utvärdera oskyldighetspresumtionens rättsliga ställning i fall där det finns flera misstänkta gärningspersoner, men det inte kan klarläggas vem som begått brottet. Syftet konkretiseras av tre frågeställningar om den rättsliga hanteringen av sådana fall, en komparation med utländsk rätt samt en utvärdering av återställandet av oskyldighetspresumtionen i den typen av fall. Syftet och frågeställningarna besvaras med utgångspunkt i tre rättsfall: Lindomefallet, Markarydsfallet och Dubbelmordet i Vallentuna. Materialet som har varit av störst betydelse för uppsatsen är departementspromemorian ”Efter Lindome” samt doktrinen ”Oskyldighetspresumtionen”.

I analysen framförs det att oskyldighetspresumtionens rättsliga ställning är stark i fråga om åtal, beviskrav och medverkansansvar. Däremot finns det hot som oskyldighetspresumtionen kan ställas inför i förhållande till de nämnda aspekterna. Vidare är presumtionens ställning även förhållandevis stark ur ett internationellt perspektiv. Avslutningsvis kan det konstateras att återställandet av oskyldighetspresumtionen i Lindomefall kan försvåras med anledning av svåra formuleringar i domskäl samt medias återberättande av fallen.

Förkortningar

Art.	Artikel
BrB	Brottsbalk
Ds.	Departementsserien
DSL	Straffeloven (dansk strafflag)
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna
HD	Högsta domstolen
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk
SOU	Statens offentliga utredning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den svenska straffrätten utgör en kombination av två system som ska agera preventivt och reparativt.¹ Det förefaller vara enkelt – Begår du ett brott ska du straffas för dina handlingar. Hur blir det då när en straffprocess påvisar minst en gärningspersons straffbara skuld, men det inte går att fälla denne för brott? I 30 år har frågan varit högaktuell sedan två personer friades i det uppmärksammade Lindomefallet.² Fallet inspirerade ett nytt juridiskt begrepp: Lindomeproblematiken.³ Problematiken är tillämplig på fall där det finns flera misstänkta gärningsmän, men det inte går att klarlägga vem av dem som begått det huvudsakliga brottet.⁴ Ännu idag beskrivs Lindomefallet som juridisk komplicerat. Det har även föranlett många diskussioner om hur rättsväsendet kan tillåta att ett brott begås, men att ingen kan dömas för det. Samtidigt vilar oskyldighetspresumptionens skugga över debatterna som ett möjligt svar på varför rättsstaten inte kan tillåta att en fällande dom blir till i fall som Lindome.

Oskyldighetspresumptionens betydelse för rättsstaten är genomgående och central. Principen innebär att en misstänkt ska behandlas som oskyldig tills att en fällande dom föreligger.⁵ Ett rättssystem som inte värnar om en sådan princip frångår rättssäkerheten. I fall som påminner om Lindome verkar ändock dess betydelse hamna i skymundan utanför rättssalens dörrar. För just Lindomeproblematikens del blir frågan kort men invecklad: Att fälla en möjlig oskyldig eller att fria en möjlig brottsling?

¹ Leijonhufvud, Wennberg och Ågren, s. 26.

² Lindomefallet är ett rättsfall från 1990. Fallet berörde två personer som besökte en äldre man i sitt hem i Lindome. Under händelseförloppet mördas den äldre mannen och de två misstänkta personerna skyllde på varandra i frågan om vem som utövade det dödliga våldet. De båda misstänkta friades efter huvudförhandlingar i tingsrätten och hovrätten. Se RH 1991:51.

³ Se till exempel SOU 1996:185 s. 339 och Prop. 2000/01:85 s. 25.

⁴ SOU 1996:185 s. 339.

⁵ Nowak, s. 31.

Ännu idag förekommer fall som påminner om Lindomefallet på många sätt. Således är det ännu, 30 år senare, ett aktuellt och komplicerat ämne. Mitt intresse väcktes för ämnet i egenskap av juriststudent då jag ville se Lindomeproblematiken ur ett juridiskt perspektiv och därigenom se till varför rättssystemet ser ut som det gör. Således vill jag göra en utredning av gällande rätt som förhoppningsvis ger läsaren en övergriplig förståelse för varför rättsstaten ibland måste tillåta att en åtalad går fri i Lindomefall. Att utvärdera vilken ställning oskyldighetspresumtionen har i Lindomeproblematiken belyser olika anledningar till varför rättssystemet ser ut som det gör idag och varför.

1.2 Syfte och frågeställningar

Utifrån det som presenterats ovan är det önskvärt att uppsatsen belyser de problem som kan uppstå i fall som Lindome utifrån gällande rätt. Med anledning av de motstående intressen som föreligger blir det aktuellt att formulera ett syfte som illustrerar oskyldighetspresumtionens ställning i fall där det finns flera misstänkta men det inte kan klarläggas vem som begått brottet i fråga.

Uppsatsens syftar till att utvärdera vilken rättslig ställning oskyldighetspresumtionen har i fall där det finns flera misstänkta gärningspersoner, men det inte kan klarläggas vem som begått brottet. Syftet kommer främst att besvaras i förhållande till det dödliga våldet som förekommer i den typen av fall. Anledningen är att det är då Lindomeproblematiken och oskyldighetspresumtionen ställs på sin spets.

Syftet kommer att konkretiseras utifrån följande tre frågeställningar:

- Hur hanteras situationer, där det finns flera misstänkta men det inte kan fastställas vem som begått brottet, rent rättsligt?
Frågeställningens fokus kommer att ligga på den rättsliga

hanteringen i förhållande till frågor om åtal, beviskrav och medverkansregler.

- Hur skiljer sig den svenska lagstiftningen som aktualiseras i den här typen av fall ur ett internationellt perspektiv? Frågeställningen kommer att utgå ifrån en komparation med Danmark och USA.
- Hur bör domskälen i en friande dom utformas för att möjliggöra ett återställande av oskyldighetspresumtionen i den här typen av fall?

1.3 Teori och metod

För att kunna uppfylla uppsatsens syfte kommer en framställan av oskyldighetspresumtionen och gällande rätt att göras i inledande delar. Således kommer den rättsdogmatiska metoden stå i fokus i nämnda delar för att möjliggöra en tolkning av innehållet i den gällande rätten.⁶ De aspekter av den gällande rätten som uppsatsen kommer att beröra i förhållande till den rättsliga hanteringen av oskyldighetspresumtionen är främst frågor om åtal, beviskrav och medverkansansvar. Anledningen härtill är att det är de nämnda aspekterna som är återkommande i samtliga källor som berör Lindomeproblematiken.

Frågeställningarna kommer att besvaras med utgångspunkt i tre rättsfall: Lindomefallet, Markarydsfallet⁷ och Dubbelmordet i Vallentuna⁸. Samtliga fall berör mord som har begåtts, men där de åtalade skyllt på varandra. Av naturliga skäl kommer Lindomefallet användas i uppsatsen eftersom det är utgångspunkten för diskussionerna om Lindomeproblematiken i Sverige.

⁶ Kleineman, s. 21–46.

⁷ Markarydsfallet är ett rättsfall från 2020. Fallet berörde två ukrainska medborgare som var på arbetsresa i Sverige. Samtidigt som resenärerna vistades i Markaryd anmäldes en äldre man försvunnen i området. Mannens kropp återfanns senare i ett skogsområde i Markaryd. De två männen misstänktes för mordet men skyllde på varandra. De båda friades i hovrätten. Se Göta hovrätts dom i mål B 2242–20, s. 24 f.

⁸ Dubbelmordet i Vallentuna är ett rättsfall från 2021. Fallet berörde två gärningspersoner, C och V, som planerade ett rån mot ett par i Vallentuna. Efter att gärningspersonerna brutit sig in parets villa den 11 januari anmäls mordet som försvunna. När polisen senare besöker deras hem i Vallentuna påträffas paret mördade i sitt hem. Båda gärningspersonerna erkände till rånet men skyllde morden på varandra. I hovrätten fälldes C för de båda morden och V friades. Se vidare Svea hovrätts dom i mål B 82–21, s. 11 ff.

Markarydsfallet och fallet om Dubbelmordet i Vallentuna har valts, för det första, då fallen är från de senaste två åren. Därigenom möjliggörs ett besvarande av frågeställningarna i förhållande till Lindomeproblematiken i modern tid, utifrån gällande rätt. För det andra skiljer sig de två sistnämnda fallen på så sätt att åklagarna väckte åtal för att gärningspersonerna var att se som medgärningsmän⁹, men utgången i de två fallen i hovrätten skiljer sig ändå. I detta hänseende skiljer sig även de två senare fallen från Lindomefallet, då det där inte väcktes åtal för medgärningsmannaskap. Fallen blir därav intressanta i förhållande till besvarandet av den första frågeställningen om hur den rättsliga hanteringen av sådana fall ser ut. Genom de tre rättsfallen belyses frågeställningen på så sätt att lika rättsliga hanteringar kan leda till annorlunda utgångar, och vice versa.

Uppsatsen har även som mål att jämföra medverkansbestämmelserna i Sverige med två andra länder: Danmark och USA¹⁰. Anledningen till varför just dessa länder har valts är för att det ena landets (Danmark) regleringar har föranlett liknande utgångar i Lindomefall som i Sverige, och det andra (USA) utgångar som skiljer sig. Uppsatsen kommer således även använda den komparativa metoden för att besvara den sista frågeställningen.¹¹

I det avslutande avsnittet kommer fokus ligga på att beskriva hur en friande dom bör utformas för att oskyldighetspresumtionen ska kunna återställas. Delar av domskälen i de tre valda rättsfallen (Lindomefallet, Markarydsfallet och Dubbelmordet i Vallentuna) kommer att framhållas i förhållande till den tredje frågeställningen. Avslutningsvis kommer det problematiseras huruvida utformningen av domskälen kan försvåra återställandet av oskyldighetspresumtionen för de friade.

⁹ Då fler personer åtalas som medgärningsmän anses de ha begått gärningen ”tillsammans och i samförstånd”. Se Leijonhufvud, Wennberg och Ågren, s. 151 ff.

¹⁰ Observera att USA:s rättsliga regleringar skiljer sig mellan delstater. Jfr DS 1993:15 s. 42.

¹¹Valguarnera, s. 143–166.

1.4 Avgränsningar

I förhållande till uppsatsens första frågeställning om den rättsliga hanteringen kommer inte straffprocessuella frågor utöver åtal, beviskrav och medverkan att behandlas. Vidare kommer uppsatsen inte att utvärdera frågan om medverkan i fråga om medhjälp och anstiftan. Detta görs med hänvisning till platskäl samt att de frågor som uppsatsen berör har varit de viktigaste och mest återkommande i materialet som uppsatsen grundar sig på.

Uppsatsens komparerande avsnitt av den svenska lagstiftningen med Danmark och USA kommer endast att beröra regler om medverkansansvar. Detta eftersom det är den nämnda regleringen som varit föremål för komparation i det använda materialet. Således kommer inte uppsatsen att jämföra lagstiftning utöver regler om medverkansansvar.

Vidare kommer uppsatsen endast att besvara frågeställningarna utifrån gällande svensk rätt (utöver det komparativa avsnittet i kap. 4). Utgångspunkten för uppsatsen är existerande rättsliga regler och principer. Således kommer inte uppsatsen innehålla avsnitt om hur rätten borde se ut.

1.5 Forskningsläge och material

Med anledning av att Lindomefallet blev högst uppmärksammat föranledde domen att svensk rätt utvärderades i utredningar, departementsserien m.m. Följande uppsats grundar sig på sådana källor i och med att de specificerat problematiken som hänför sig till Lindomefallet. Den källan som har varit mest central är departementspromemorian ”Efter Lindome” författad av Madeleine Leijonhufvud. Promemorian har hänvisats till i många efterföljande källor såsom Statens offentliga utredningar och propositioner och är därav en viktig källa beträffande Lindomeproblematiken. Utredningar och propositioner har även använts för att besvara främst de första och andra frågeställningarna då de behandlar aspekter av den rättsliga hanteringen som

aktualiseras i Lindomefall samt hur det ser ut i några andra rättssystem (däribland Danmark och USA).

Litteratur som har varit av stor betydelse för uppsatsens syfte är främst doktrin. Oskyldighetspresumtionen av Karol Nowak har varit av största relevans för att redogöra för presumtionen. Avhandlingen är den första av sin sort då den behandlar oskyldighetspresumtionens olika aspekter mycket grundligt. Doktrinen har varit viktig för att få förståelse för innebörden av oskyldighetspresumtionen, men även de problem som principen ställs inför. Den är således en av de framstående rösterna på sitt område, och en källa som används flitigt då just oskyldighetspresumtionen är aktuell. Vidare har doktrin av professorer i straffrätt såsom Madeleine Leijonhufvud och Suzanne Wennberg berörts för att kunna besvara uppsatsens frågeställning beträffande den rättsliga hanteringen i fall som Lindome. Även processrätten står i fokus för att fullända just den frågeställningen, varför även doktrin av docent i processrätt Ulla Jacobsson har används.

De rättsfall som har använts är först och främst naturligtvis Lindomefallet, som är utgångspunkten för hela Lindomeproblematiken. Sedan har även Markarydsfallet och Dubbelmordet i Vallentuna använts. De två sistnämnda fallen är från 2020 och 2021, varför de har varit viktiga för att kunna besvara syftet utifrån gällande rätt. Som tidigare nämnts skiljer sig även fallen från Lindomefallet på så sätt att de två åtalade i båda fallen åtalades som medgärningsmän. Ändå skiljer sig utgången av de två fallen i hovrätten. Det har varit intressant att ställa dessa två fall emot varandra för att analysera varför utgångarna ser ut som de gör, samt för att utvärdera hur de kommer sig att de åtalade ibland inte frias i fall då de skyller på varandra.

1.6 Disposition

Kapitel 1 syftar till att ge läsaren en introduktion och överblick av arbetet. I kapitel 2 beskrivs oskyldighetspresumtionens innebörd, när principen tillämpas samt vilken funktion principen har.

I kapitel 3 introduceras Lindomeproblematikens innebörd. Vidare återfinns en beskrivning av den rättsliga hanteringen av Lindomefall i förhållande till åtal, beviskrav och medverkansfrågor här. Varje avsnitt avslutas med en beskrivning av vilken betydelse varje aspekt haft i respektive rättsfall (Lindomefallet, Markarydsfallet och Dubbelmordet i Vallentuna).

I kapitel 4 återfinns en beskrivning av och komparation med medverkansreglerna i Danmark och USA.

I kapitel 5 beskrivs det hur en friande dom bör utformas för att oskyldighetspresumtionen ska kunna återställas på ett önskvärt sätt. Kapitlet avslutas med en problematisering av vilka faktorer som kan försvåra ett sådant återställande.

I kapitel 6 görs analysen och slutsatsen presenteras i kapitel 7.

2 Oskyldighetspresumtionen

2.1 Innebörd

Oskyldighetspresumtionen är en erkänd rättsgrundsats inom svensk rätt. Principen innebär att en misstänkt ska behandlas som oskyldig tills att en fällande dom föreligger. Idén om varje enskild människas frihet är grundläggande för principen. Presumtionen utgör en utgångspunkt i den rättsliga processen som agerar till förmån för den tilltalade. Presumtionen är inte absolut och kan således motbevisas.¹²

Regleringen av oskyldighetspresumtionen återfinns i art. 6.2 EKMR, där det stadgas att ”Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess att hans skuld lagligen fastställts”. Då EKMR har status som svensk lag ska oskyldighetspresumtionen beaktas ex officio. Vidare får nationella lagar inte stå i strid med bestämmelserna i EKMR.¹³

Oskyldighetspresumtionen konkretiseras av principen om in dubio pro reo. Principens innebörd har tydliggjorts i praxis då HD har stadgat att tvivel rörande händelseförloppet ska föranleda att det mest fördelaktiga alternativet (för den tilltalade) läggs till grund för den straffrättsliga bedömningen.¹⁴ Av detta följer även att höga krav ställs på en åklagare, då minsta tvivel ska resultera i att åklagaren inte uppfyllt sin bevisbörda.¹⁵

Oskyldighetspresumtionen kan sägas agera som en motpol till statens auktoritet, som utgörs av de resurser som står till dess förfogande. Vidare utgör presumtionen ett redskap för att legitimera processen ur ett rationellt hänseende, då den ställer krav på att rättsvårdande myndigheter motiverar

¹² Nowak, s. 31 f.

¹³ Jfr Regeringsformen 2 kap. 23 §.

¹⁴ NJA 1990 s. 370.

¹⁵ Nowak, s. 33.

sina domar väl.¹⁶ Presumtionen är även en viktig beståndsdel för att motverka att rättegången endast används för att fastställa påföljd, då åtalet redan är en indikation på att den åtalade är skyldig.¹⁷

Enligt oskyldighetspresumtionen är alla att se som oskyldiga fram till dess att den skyldiga pekats ut i en dom. I första hand utgör presumtionen en utgångspunkt som tillvaratar individens rättigheter. För de fall en dom blir fällande ska presumtionen även se till att en dom uppfattas som rättvis. Det räcker därför inte att myndigheternas rättsvårdande arbete är rättvist, det krävs även att det uppfattas som rättvist. Rättsvårdande myndigheters respekt för oskyldighetspresumtionen har betydelse för denna upplevda rättvisa.¹⁸ Det finns således en naturlig koppling mellan medborgares förtroende för rättssystemet och bevarandet av oskyldighetspresumtionen.¹⁹

2.2 Tillämplighet och funktion

För att presumtionen ska bli tillämplig krävs det, enligt EKMR, att det föreligger en anklagelse för brott.²⁰ Oskyldighetspresumtionens tillämplighet inträder däremot redan vid misstanken om brott, om den misstänktes situation blivit påverkad av misstanken.²¹

Oskyldighetspresumtionens tillämplighet sträcker sig därmed redan från brottsmisstanke ända till en lagakraftvunnen dom.

Oskyldighetspresumtionen kan även aktualiseras då en tvetydig friande dom föranleder negativa konsekvenser för den tilltalade.²²

Oskyldighetspresumtionen kan agera utfyllnad där det återfinns luckor i lagen. Med anledning av rättssystemets dynamiska karaktär kan

¹⁶ Nowak, s. 50.

¹⁷ Nowak, s. 66.

¹⁸ Nowak, s. 57 ff.

¹⁹ Nowak, s. 59 f.

²⁰ Ordet anklagelse i skrivningen ”anklagelse för brott” ska tolkas autonomt, se Neumeister mot Österrike, punkt 14; Definitionen av brottslig gärning ska bestämmas utifrån konventionsstaternas nationella regler, se Engel m.fl. mot Nederländerna, punkt 82.

²¹ Deweer mot Belgien, punkt 46.

²² Nowak, s. 33 f.

oskyldighetspresumtionen vara ett tolkningshjälpmedel som är aktuellt för sin tid. Ett exempel på en situation där presumtionen kan vara till hjälp är då det föreligger en egentlig lucka i lagen, alltså där ett fall träffar ett oreglerat område. Så var fallet i Lindomefallet. Oskyldighetspresumtionen är således ett verktyg som rättstillämparen kan vända sig till när rationella beslut mot bakgrund av lag inte kan fattas eller då beslutsunderlaget brister. Detta resulterar i att godtyckliga beslut undviks och att förutsebarhet återfinns i fall där lagstöd inte utgör en förutsebarhetsgrund.²³

²³ Nowak, s. 51 ff.

3 Rättslig hantering av Lindomeproblematiken

3.1 Innebörd

Lindomeproblematiken är ett begrepp som myntades efter att Hovrätten för Västra Sverige meddelade sin dom i Lindomefallet. Benämningen tar sikte på fall där det finns fler än två misstänkta gärningspersoner inblandade men utredningen inte kan fastställa vilken av de två gärningspersonerna som begått brottet eller om de utfört gärningen tillsammans.²⁴ Nedan görs en framställning av hur den rättsliga hanteringen av Lindomeproblematiken ser ut i förhållande till åtal, beviskrav och medverkansbestämmelsen. Varje avsnitt avslutas med en beskrivning av vilken betydelse de olika aspekterna har i Lindomeproblematiken, och vilken betydelse de haft i Lindomefallet, Markarydsfallet och Dubbelmordet i Vallentuna.

3.2 Åtal

I Sverige råder den absoluta åtalsplikten enligt 20 kap. 6 § RB. Som huvudregel ska en åklagare väcka talan för brott då det föreligger tillräckliga skäl. En åklagare som inte gör det, gör sig skyldig till tjänstefel enligt 20 kap. 1 § BrB. Enligt 15 kap. 5 § tredje stycket BrB aktualiseras det obefogade åtalet om åtal väcks trots att inte ens sannolika skäl föreligger. Den övre gränsen för att väcka åtal enligt åtalsplikten är således tillräckliga skäl för att en fällande dom ska uppnås på objektiva grunder.²⁵ Den nedre gränsen enligt regleringen om obefogat åtal är sannolika skäl, vilket kan anses utgöra en sannoliktensbedömning där det är mer sannolikt att en fällande dom uppnås än motsatsen.²⁶

²⁴ SOU 1996:185 s. 339.

²⁵ Se Fitger och Sörbom m.fl.: Rättegångsbalken med kommentarer (1 oktober 2020, Juno), kommentaren till 20 kap. 6 §.

²⁶ Se Johansson och Trost m.fl.: Brottsbalken med kommentarer (1 juli 2020, Juno), kommentaren till 15 kap. 5 §, under rubriken Sannolika skäl.

3.2.1 Betydelse i Lindomeproblematiken

En åklagare ställs inför ett val att väcka åtal i fall där två misstänkta skyller på varandra och varken utredningen eller bevisningen ger klarhet i frågan. Likväl som det kan anses vara inadekvat att inte väcka åtal i Lindomefall kan det underminera rättssäkerheten att väcka åtal när en åklagare faktiskt inte finner tillräckliga skäl på objektiva grunder. En åklagare som väcker åtal i ett sådant läge torde hoppas på att huvudförhandlingen ska leda till klarhet i skuldfrågan. En åklagare som väljer att inte väcka åtal har kommit till slutsatsen att bevisningen inte uppfyller den nedre gränsen för väckandet av åtal.²⁷ I praktiken medför Lindomeproblematiken att en åklagare kan göra ofullständiga utredningar som inte når upp till kravet på tillräckliga skäl, men som ändå inte kan anses vara obefogade åtal, då tröskeln är lägre där. Ett sådant förfarandesätt gör att incitamentet för fullständiga utredningar urholkas och att obefogade rättsprocesser riskerar att inledas.²⁸

3.2.2 Rättsfallsgenomgång

I ingetdera av fallen i Lindome, Markaryd eller Vallentuna gav den tekniska bevisningen eller utredningen någon klarhet i skuldfrågan.²⁹ Åklagarna valde ändå, som känt, att väcka åtal i samtliga fall. Det går inte att spekulera närmare kring varför åklagarna valde att göra det. Rent juridiskt ska dock samtliga åklagare ha funnit att tillräckliga skäl förelegat i enlighet med rättegångsbalkens reglering om åtalsplikten. I efterhand har det heller inte gjorts gällande att någon av åklagarna gjort sig skyldig till obefogade åtal. Således får slutsatsen dras att åklagarna funnit att det åtminstone förelegat sannolika skäl, i enlighet med 15 kap. 5 § tredje stycket BrB, för att en fällande dom skulle meddelas i samtliga fall.

²⁷ Elwing, s. 73 f.

²⁸ Ds. 1993:15, s. 54.

²⁹ Jfr Svea hovrätts dom i mål B 82–21 s. 9; Göta hovrätts dom i mål B 2242–20 s. 11; RH 1991:51 s. 144.

3.3 Beviskrav för fällande dom

I brottmål ställs beviskravet högt. Den tilltalades skuld ska vara ställd utom rimligt tvivel för att en dom ska bli fällande. Då ett brott är att bedöma som grovt bör det krävas starkare bevisning och en grundligare utredning som talar för den åtalades skuld.³⁰ Åklagaren har bevisbördan för att påvisa den åtalades skuld.³¹

3.3.1 Betydelse i Lindomeproblematiken

Av beviskravet följer att minsta tvivel ska innebära att åklagaren inte uppfyllt sin bevisbörda. Eftersom utredningen i Lindomefall inte ger stöd för vilken av de åtalade som är att se som skyldig hade ett sänkt beviskrav i sådana fall väsentligt ökat risken för att oskyldiga fälls för brott.

Beviskravet blir således principiellt viktig då det hindrar att en oskyldig löper en risk att dömas felaktigt. Att döma en oskyldig skulle, utöver det begångna brottet, bli ytterligare en uppkommen skada som annars hade kunnat undvikas.³²

3.3.2 Rättsfallssgenomgång

I Lindomefallet överklagades tingsrättens fällande dom endast av den ene av de åtalade, PL. Hovrätten konstaterade att åklagaren inte hade uppfyllt sin bevisbörda och att den åtalades skuld således inte var ställd utom rimligt tvivel.³³ I hovrättens domskäl kan det utläsas att beslutet togs mot bakgrund av tingsrättens resonemang. Tingsrätten menade att PL hade agerat egendomligt och var alkoholpåverkad, och att mordet hade kunnat vara ett vansinnesdåd.³⁴ Hovrätten menade istället att endast de nämnda omständigheterna inte kunde anses styrka PL:s skuld fullt. Det gick heller

³⁰ DS 1993:15 s. 33.

³¹ SOU 1996:185 s. 366 f.

³² Ds. 1993:15 s. 47 ff.

³³ RH 1991:51 s. 146.

³⁴ RH 1991:51 s. 142.

inte att utesluta att det endast funnits en gärningsperson, och att gärningspersonen då varit den andre misstänkta. PL friades därmed.³⁵

I Markarydsfallet menade hovrätten att, till skillnad från tingsrätten, även om det hade varit lättare för två gärningspersoner att utföra mordet tillsammans, var det inte uteslutet att en ensam person hade kunnat göra det själv. Således var det inte ställt utom rimligt tvivel att gärningarna begåtts av två personer. Hovrätten ändrade därav tingsrättens dom och friade de båda åtalade för mord.³⁶

Angående Dubbelmordet i Vallentuna kunde hovrätten dra slutsatsen att det var ställt utom rimligt tvivel att C åtminstone var delaktig i mordet på mannen, eftersom utredningen kunde utesluta V som ensam gärningsperson. C dömdes därav för mordet på mannen.³⁷ Beträffande mordet på kvinnan framgår det att både tingsrätten och hovrätten bedömde att C var införstådd med att kvinnan skulle berövas livet för att dölja mordet på mannen. C var även drivande i gärningspersonernas planering av brotten.³⁸ C dömdes därmed för mordet på kvinnan.³⁹ V friades i denna del då utredningen inte styrkte att V hade utfört någon del av mordet på kvinnan. Beviskravet för Vs del var därför inte uppfyllt.⁴⁰

3.4 Medverkan

Ansvar för medverkan återfinns i 23 kap. 4 § BrB. Genom bestämmelsen vidgas kretsen av misstänkta som kan fällas för ansvar. Med stöd av bestämmelsen kan andra personer än den som uppfyllt brottsbeskrivningen i bokstavlig mening också åläggas skuld.⁴¹

³⁵ RH 1991:51 s. 144 ff.

³⁶ Göta hovrätts dom i mål B 2242–20, s. 24 f.

³⁷ Svea hovrätts dom i mål B 82–21, s.11 f.

³⁸ Attunda tingsrätts dom i mål B 1652–2, s. 57.

³⁹ Svea hovrätts dom i mål B 82–21, s.13.

⁴⁰ Svea hovrätts dom i mål B 82–21, s.18.

⁴¹ Leijonhufvud, Wennberg och Ågren, s. 149 ff.

Medverkansbestämmelsen har ändrats sedan Lindomefallet avgjordes.⁴² Ändringen avsåg att utvidga medverkansansvaret för att gälla brott som reglerades utanför brottsbalken.⁴³ Innan lagändringen tillämpades ändå bestämmelsen analogiskt utanför brottsbalkens regleringar. Således medförde inte lagändringen någon ändring av regelns innebörd i praktiken.⁴⁴

3.4.1 Medgärningsmannaskap

Medgärningsmannaskap är en form av medverkan. Då flera personer begår ett brott tillsammans kan de dömas som medgärningsmän.

Medgärningsmannaskap innebär att det inte är en ensam person som uppfyller brottsrekvisiten, utan flera personer uppfyller rekvisiten tillsammans. Var och en av dem åläggs då skuld enligt brottsbeskrivningen. En följd är således att det inte alltid behöver klarläggas vems handlande som lett till effekten.⁴⁵ Ibland frias då inte en gärningsperson endast för att en annan eventuellt orsakat den dödliga effekten.⁴⁶

När det talas om medgärningsmannaskap antas gärningspersonerna ha handlat ”tillsammans och i samförstånd”. Av denna beskrivning följer det naturligt att en förutsättning för att medgärningsmannaskap ska kunna utdömas är att alla deltagande handlat i samråd eller i samförstånd. Det får således inte handla om en redan uppkommen situation som någon sedan utnyttjar eller att någon av de inblandande överraskas.⁴⁷

Vidare kan en person som inte har deltagit i själva brottets utförande, men som spelat en central roll i dess uppkomst, dömas som medgärningsman enligt det utvidgade medgärningsmannaskapet. En sådan gärningsperson uppfyller inte brottsrekvisiten i bokstavig mening men anses ändå vara

⁴² Jfr SFS 1994:458.

⁴³ Prop. 1993/94:130, s. 24 ff.

⁴⁴ Se Johansson och Trost m.fl.: Brottsbalken med kommentarer (1 juli 2020, Juno), kommentaren till 23 kap. 4 §, under rubriken Medverkansbestämmelsens tillämpningsområde. Ett undantag från detta var rättsfallet RH 1992:47 där det konstaterades att förfarandesättet stred mot legalitetsprincipen.

⁴⁵ Leijonhufvud, Wennberg och Ågren, s. 151 ff.

⁴⁶ Jfr NJA 1992 s. 474; Se Ds. 1993:15, s. 24.

⁴⁷ Leijonhufvud, Wennberg och Ågren, s. 151 ff.

gärningsperson i vissa fall. Ett minimikrav för att aktualisera ansvaret är att det kan styrkas att personen främjat huvudbrottet.⁴⁸

3.4.2 Betydelse i Lindomeproblematiken

Den svenska straffrätten bygger på ett individuellt ansvar där varje inblandads skuld måste styrkas för att en fällande dom ska bli aktuell. Då det inte är ställt utom rimligt tvivel vem som ska åläggas skuld kan reglerna om medverkansansvar bli aktuella.⁴⁹

I Lindomefall är det möjligt att åtala gärningspersonerna som medgärningsmän. Detta förutsätter att det går att påvisa att gärningen begåtts tillsammans och i samförstånd. Däremot kvarstår svårigheten i just Lindomeproblematiken om det inte går att utesluta alternativa händelseförlopp. Om rätten inte kan utesluta att en gärningsperson förhållit sig helt passiv blir medverkansansvaret ointressant.⁵⁰ I sådana fall gäller principen om in dubio pro reo.⁵¹ Resultatet blir då att omständigheterna ska tala för den åtalade.⁵²

Det utvidgade medgärningsmannaskapet kan vara frestande att utnyttja som en sista utväg i fall där det inte går att veta vilken av de tilltalade som gjort vad. Risken är då att den grundläggande principen om att var och en ska straffas individuellt för det begångna brottet kränks. Genom att slå samman samtliga tilltalade och mena på att de kollektivt företagit en handling tillsammans, frångår man den nämnda principen och riskerar att underminera rättssäkerheten väsentligt.⁵³

Avslutningsvis är det alltså av största vikt att framhålla att tillämpningen av medverkansbestämmelsen inte är aktuell i Lindomeproblematiken för de fall alternativa händelseförlopp inte kan uteslutas. Då den ene överraskat den

⁴⁸ Wennberg, s. 617 f.

⁴⁹ Prop. 2000/01:85, s. 25 f.

⁵⁰ Prop. 2000/01:85, s. 25 f.

⁵¹ Ds. 1993:15, s. 35; Jfr NJA 1985 s. 496.

⁵² NJA 1990 s. 370.

⁵³ Wennberg, s. 618.

andre kan det inte anses uppfylla medgärningsmannaskapets grundläggande krav på att gärningen begås tillsammans och i samförstånd.⁵⁴

3.4.3 Rättsfallsgenomgång

I Lindomefallet innefattade inte gärningsbeskrivningen att de åtalade hade begått gärningen tillsammans och i samförstånd, utan endast PL åtalades för mordet.⁵⁵ Medverkansansvar var således inte aktuellt i fallet.

I Markarydsfallet åtalades de misstänkta för att ha dödat offret tillsammans och i samförstånd.⁵⁶ Även om hovrätten ansåg att det hade varit lättare för två personer att utföra gärningarna tillsammans, gick det inte att utesluta att endast en av de åtalade hade gjort det själv. Hovrätten ändrade därmed tingsrättens dom och friade de båda gärningspersonerna för mord.⁵⁷

Gällande Dubbelmordet i Vallentuna innefattade åklagarens gärningsbeskrivning i hovrätten att den ene åtalade, C, hade begått mordet på mannen ensam eller tillsammans och i samförstånd med en annan person. Eftersom utredningen kunde utesluta att V bar ansvaret för mordet själv, kunde slutsatsen dras att C åtminstone var delaktig i gärningen.⁵⁸ C dömdes därav för mordet på mannen.⁵⁹

Beträffande mordet på kvinnan menade åklagaren att C och V begick mordet tillsammans och i samförstånd.⁶⁰ Hovrätten bedömde att utredningen inte visade att V hade utfört någon del av mordet på kvinnan. Det gick heller inte att utesluta att en ensam gärningsperson hade begått mordet. V friades därav från åtalet om mord.⁶¹ Angående C bedömde hovrätten att det var mycket sannolikt att C hade berövat kvinnan livet för att dölja mordet på

⁵⁴ Leijonhufvud, Wennberg och Ågren, s. 154.

⁵⁵ RH 1991:51 s. 131 ff.

⁵⁶ Växjö tingsrätts dom i mål B 3803–1, bilaga 1, s. 2.

⁵⁷ Göta hovrätts dom i mål B 2242–20, s. 24 f.

⁵⁸ Göta hovrätts dom i mål B 2242–20, s. 9.

⁵⁹ Svea hovrätts dom i mål B 82–21, s. 11 f.

⁶⁰ Attunda tingsrätts dom i mål B 1652–20, bilaga 1, s. 2.

⁶¹ Svea hovrätts dom i mål B 82–21, s.18.

mannen. Mot bakgrund av det anförda dömdes C även för mordet på kvinnan.⁶²

I ingetdera av Lindomefallet eller Markarydsfallet synes hovrätten ha anslutit sig till åklagarens gärningsbeskrivning i ansvarsfrågan. Anledningen är att det inte gick att utesluta alternativa händelseförlopp.⁶³ Som ovan nämnts blir frågan om medgärningsmannaskap ointressant i sådana fall.⁶⁴ En sådan omständighet ska verka för den tilltalade.⁶⁵ Beträffande Dubbelmordet i Vallentuna kunde hovrätten utesluta alternativa händelseförlopp för båda morden gällande den ena åtalade, C. Däremot gick det inte att göra för mordet på kvinnan gällande den andre åtalade, V, varför utgången i den delen blev en friande dom likt Lindome- och Markarydsfallet.

⁶² Svea hovrätts dom i mål B 82–21, s.13.

⁶³ Göta hovrätts dom i mål B 2242–20, s. 25; RH 1991:51 s. 145.

⁶⁴ Prop. 2000/01:85, s. 25 f.

⁶⁵ Ds. 1993:15, s. 35.

4 Internationell rätt

4.1 USA

I USA har flera delstater regler där ansvar för felony murder kan utdömas. Regeln är en typ av kollektivt ansvar.⁶⁶ Av regleringen följer att då flera personer begått ett brott tillsammans som är av en viss grovhet (felony⁶⁷) och någon dött under händelseförloppet, kan samtliga medverkande dömas kollektivt för mord, utan att de haft uppsåt till mordet. I vissa delstater kan de medverkande dömas för mord även om de själva inte utövat det dödliga våldet. Ett exempel på en sådan situation skulle kunna vara om en polisman av misstag skjuter en kollega under händelseförloppet.⁶⁸

Om det svenska rättssystemet hade haft en motsvarighet till felony murder skulle flera misstänka kunna dömas till ansvar för mord utan individuellt ansvar, bl.a. i Lindomefall.⁶⁹ En sådan regel har däremot ingen plats i den svenska rättsordningen, främst med anledning av den vedertagna principen om att straffvärdet följer av varje enskild persons handlande. Regeln hade inneburit att en person döms för ett brott som den bevisligen inte begått eller haft uppsåt till. En regel om felony murder innefattar ett långtgående kollektivansvar som inte är förenligt med grunderna för den svenska rättsordningen.⁷⁰

4.2 Danmark

I 23 § DSL (danske straffeloven) återfinns den danska medverkansbestämmelsen. Enligt regeln kan samtliga som har medverkat till en gärning dömas för den. Det görs ingen skillnad mellan

⁶⁶ SOU 1996:185, s. 29.

⁶⁷ Enligt amerikansk rätt är ett felony ett brott som är straffbelagt med fängelse i minst ett år eller dödsstraff. Se DS 1993:15 s. 42.

⁶⁸ SOU 1996:185, s. 374 ff.

⁶⁹ Jfr Ds. 1993:15, s. 43.

⁷⁰ Ds. 1993:15, s. 50.

gärningsperson och medverkande i dansk rätt.⁷¹ Medverkansansvaret kräver inte att det föreligger något orsakssamband på så sätt att medverkan varit nödvändig för huvudgärningen. Däremot erfordras att det föreligger ett samband mellan den främjande handlingen och huvudbrottet.⁷²

I dansk rättspraxis återfinns den s.k. Blekingegadesagen där Lindomeproblematiken har aktualiserats. I fallet hade flera personer rånat ett postkontor. Under flykten sköts en polisman till döds. De tilltalade dömdes för rånet, men inte för mordet. Rättsfallet ger uttryck för ett resonemang som liknar svenska Lindomefall, då det inte kunde klarläggas vem som dödade offret eller om några av gärningspersonerna utförde handlingen tillsammans.⁷³ Dansk och svensk rätt bör därmed föranleda liknande resonemang och utgångar i Lindomefall.⁷⁴

⁷¹ SOU 1996:185, s. 211.

⁷² Wennberg, s. 636.

⁷³ Ds. 1993:15, s. 39.

⁷⁴ SOU 1996:185, s. 370.

5 Återställande av oskyldighetspresumtionen i Lindomeproblematiken

5.1 Verkan av en friande dom

Genom det väckta åtalet och den inledda straffprocessen stigmatiseras och utpekas den åtalade som en möjlig brottsling.⁷⁵ En friande dom medför att oskyldighetspresumtionen bekräftas.⁷⁶ Domen ska därav verka för att återställa oskyldighetspresumtionen till den styrka den hade innan misstanken eller åtalet. För att möjliggöra ett sådant återställande krävs det att tvivel beträffande den åtalades skuld undanröjs av den friande domen. Det är önskvärt att straffprocessens utredning är grundlig och utesluter den misstänkte som skyldig. Vidare ska den tilltalades oskuld framgå tydligt i domskälen. Det ska således inte föreligga ambivalenta argumentationslinjer som låter påskina att den friade gjort sig skyldig till brott.⁷⁷

Domskälen kan innehålla en beskrivning av omständigheter som talat för den åtalades skuld, men dessa ska i så fall följas upp med omständigheter som talat för dennes oskuld.⁷⁸ Sådana skrivningar förekommer i samtliga tre berörda rättsfall.⁷⁹ Således ska ett domslut som klart och tydligt konstaterar den åtalades frikännande anses bekräfta oskyldighetspresumtionen.⁸⁰ Den friade ska som följd inte drabbas av negativa konsekvenser av domen.⁸¹ Den rättsvårdande myndigheten ska ytterligare sträva efter att domen är offentlig, entydig och att den inte motiverar straffliknande sanktioner för den friade.⁸² Då den åtalade drabbas negativt av domstolsbeslut utan att ha

⁷⁵ Nowak, s. 432 f.

⁷⁶ Träskman, s. 478.

⁷⁷ Nowak, s. 432 ff.

⁷⁸ Träskman, s. 479.

⁷⁹ Se till exempel Hovrätten för Västra Sveriges dom i mål B 82–21, s. 16; Göta hovrätts dom i mål B 2242–20, s. 25; RH 1991:51 s. 145.

⁸⁰ Träskman, s. 479.

⁸¹ Nowak, s. 447.

⁸² Nowak, s. 448

överbevisats om sin skuld ska oskyldighetspresumtionen anses vara bruten.⁸³

5.2 Friande dom i Lindomeproblematiken

I Lindomeproblematiken är utredningen, per definition, otillräcklig. Detta eftersom utredningen inte kan ålägga en misstänkts skuld med full säkerhet.⁸⁴ Domstolens huvuduppgift blir således att se till om det går att utesluta alternativa händelseförlopp.⁸⁵

I Lindomefallet, Markarydsfallet och gällande den ene av de åtalade i Dubbelmordet i Vallentuna blev domarna friande eftersom alternativa händelseförlopp inte kunde uteslutas.⁸⁶ I domskälen för Lindomefallet angav hovrätten att det inte kunde uteslutas att de båda misstänkta trängt sig in i offrets bostad med brottsliga avsikter.⁸⁷ Skrivningen har föranlett att åklagarens gärningsbeskrivning kritiserats då den förhindrade domstolen att pröva de misstänkts medverkansansvar.⁸⁸

För de fall friande domar meddelades i de berörda rättsfallen är de friade att se som oskyldiga rent juridiskt, då oskyldighetspresumtionen bekräftats av de friande domarna.⁸⁹ Den sammantagna slutsatsen framgår även tydlig i hovrätternas domskäl genom skrivningar såsom ”Hovrätten finner på grund av det anförda att åklagaren inte har uppfyllt det beviskrav som måste ställas när det gäller åtal för brott av förevarande slag.”⁹⁰ och ”Sammanfattningsvis anser hovrätten att det är långt ifrån säkert att de åtalade brotten mot [offret] utfördes av två personer [...]”⁹¹. Ändå har utgångarna i Lindome- och

⁸³ Minelli mot Schweiz, punkt 37.

⁸⁴ Jfr SOU 1996:185, s. 339.

⁸⁵ Prop. 2000/01:85, s. 25.

⁸⁶ RH 1991:51, s. 145; Göta hovrätts dom i mål B 2242–20, s. 25; Svea hovrätts dom i mål B 82–21, s.18.

⁸⁷ RH 1991:51, s. 145.

⁸⁸ Jacobsson, s. 27 f.

⁸⁹ Träskman, s. 478.

⁹⁰ RH 1991:51, s. 146.

⁹¹ Göta hovrätts dom i mål B 2242–20, s. 25.

Markarydsfallet ifrågasatts.⁹² En möjlig förklaring till ifrågasättandet har beskrivits vara, för Lindomefallens vidkommande, att medias bevakning i enskilda fall inte gett en rättfärdigande bild av målet i sin helhet.⁹³ Sådana kommunikationer till allmänheten kan skapa en skadlig misstro för rättssystemet då domstolens arbete uppfattas som orättvist. Däremot går det inte att mena på att media är uteslutande ansvarigt. Det har även anmärkts att domstolar, genom sina opedagogiska domskäl, öppnar upp för missförstånd. Det skapar en klyfta mellan jurister och icke-jurister som försvårar allmänhetens förståelse för domstolens resonemang. Detta är av särskild betydelse för fall som är moraliskt stötande, inte minst då det handlar om mord.⁹⁴ Sammanfattningsvis är alltså utformningen av domskälen av vikt för återställandet av oskyldighetspresumtionen.

⁹² Se till exempel Skriftlig fråga 2020/21:481 av Katarina Brännström (M), Friande dom i mordrättegång när man skyller på varandra, s. 1.

⁹³ DS 1993:15, s. 54.

⁹⁴ DS 1993:15, s. 56.

6 Analys

Som tidigare framhållits ska en åklagare ha funnit tillräckliga skäl för att väcka åtal. Samtidigt kan en åklagare som väckt åtal, då denne inte funnit att det föreläggat åtminstone sannolika skäl för en fällande dom, klandras i enlighet med regleringen om obefogat åtal. I detta hänseende föreligger det en gråzon i området mellan sannolika- och tillräckliga skäl. En åklagare kan således göra ofullständiga utredningar som endast på sannolika skäl påvisar den misstänktes skuld. Genom en rättsprocess stigmatiseras den åtalade. Det torde krävas att rättsprocessen åtminstone är motiverad av en fullständig utredning för att vara befogad. Som nämnt har följande uppsats inte utvärderat underlaget som åklagarna i fallen för Lindome, Markaryd och Vallentuna baserade sina åtal på. Det får därmed antas att åklagarna i samtliga fall funnit tillräckliga skäl. Däremot ska det framhållas att utredningar i Lindomeproblematiken per definition är otillräckliga. Således finns en risk för att tillräckliga skäl inte förelåg i fallen. Det kan då vara skadligt för oskyldighetspresumtionens ställning att tvinga en person genomgå en rättsprocess utan att en uttömmande utredning motiverar det.

I fråga om beviskravet ska den åtalades individuella skuld vara ställd utom rimligt tvivel. Minsta tvivel ska leda till en friande dom. I samtliga rättsfall som uppsatsen berört syns det att hovrätterna, för de fall de inte kunnat utesluta tvivel, meddelat en friande dom. Oskyldighetspresumtionen står sig således stark i detta hänseende. Att sänka beviskravet är ett direkt hot mot oskyldighetspresumtionens ställning. Detta eftersom en misstänkt, som möjligtvis är oskyldig, löper en väsentlig högre risk att dömas för ett brott på bristfälligt underlag. Detta är oacceptabelt i en rättsstat, särskilt när det handlar om ett grovt brott. Vidare hade det skapat en grundläggande orättvisa i straffprocessen, då den tilltalade hade ålagts ett större ansvar att påvisa sin egen oskuld.

Angående frågan om medverkan kan de misstänkta i Lindomefall åtalas som medgärningsmän, men det undanröjer inte nödvändigtvis Lindomeproblematiken. Så var fallen i Markarydsfallet och gällande den ene av de åtalade i Dubbelmordet i Vallentuna. Det är redan en stor krets som kan dömas som medgärningsmän, särskilt med beaktande av det utvidgade medgärningsmannskapet samt att det inte alltid behöver klarläggas vems handlande som lett till effekten. Det är viktigt att ifrågasätta hur mycket kretsen kan utvidgas innan det börjar efterlikna en kollektiv ansvarsregel, t.ex. regeln om felony murder. Ju mer man frångår principen om att skuldfrågan är en individuell bedömningsfråga, desto lägre ställning får oskyldighetspresumtionen. Dessutom löser inte ett utvidgande av kretsen av medverkande Lindomeproblematiken per se, så länge alternativa händelseförlopp inte kan uteslutas. En kollektiv ansvarsregel som efterliknar den amerikanska utgör ett mycket stort hot för oskyldighetspresumtionens vidkommande, då personer som bevisligen inte utfört en gärning då kan dömas för ansvar. En sådan rättsprocess är snarare ett medel för påföljdsbestämmelse, då de åtalade kan fällas för ett brott utan närmare bedömningar om skuld. I jämförelse kan det hävdas att oskyldighetspresumtionens ställning i Lindomefall i den svenska rättsordningen är förhållandevis stark, då den åtalades skuld här måste kunna bevisas individuellt. Det kan även tilläggas att den danska regleringen om medverkan föranlett liknande resonemang och utgångar i danska Lindomefall som i Sverige (jfr avsnitt 4.2). Oskyldighetspresumtionens ställning i Sverige är således inte lägre än för liknande länder som Danmark, varför det går att mena på att dess ställning även upprätthåller en viss internationell standard.

Vidare ska en friande dom vara entydig. En dom som föranleder negativa konsekvenser för den friade underminerar oskyldighetspresumtionen. Domen ska medföra att oskyldighetspresumtionen återställs till den styrka den hade innan misstanken och åtalet. Som framhållits bekräftar en friande dom oskyldighetspresumtionen. Vad som kan inkräkta på den friades rätt att ses som oskyldig förefaller vara, enligt de använda källorna, mediernas

bevakning av fallen samt domstolars oförmåga att skriva pedagogiska domar. Det är en naturlig följd att oskyldighetspresumtionen kan skadas genom misskommunikationen mellan domstol och media, eftersom den information som når gemene man ofta låter påskina en felaktig bild av att en skyldig person går fri. I fallen i Lindome, Markaryd och Vallentuna får domskälen, mot bakgrund av det anförda, anses utesluta de åtalades skuld för de fall friande domar meddelades. Det förekommer skrivningar som kan tala för de åtalades skuld, men dessa har i så fall följts upp med omständigheter som talar för deras oskuld (jfr avsnitt 5.1). Vad som kan ifrågasättas i fråga om just Lindomefallet är huruvida skrivningen som föranlett kritik gentemot åklagarens gärningsbeskrivning är tvetydig. En sådan skrivning kan skada oskyldighetspresumtionens ställning. Däremot ska det framhållas att det i slutet av domskälen konstateras, klart och tydligt, att domslutet är friande. Sammantaget får domskälen i samtliga fall således anses uppfylla de krav som ställs för att ett återställande av oskyldighetspresumtionen ska kunna nås i teorin.

I Lindomefall kan problem uppstå när domen faktiskt inte är tvetydig, då den rent juridiskt undanröjer den åtalades skuld. I detta hänseende brister domstolens arbete, eftersom oskyldighetspresumtionen kräver att den rättsvårdande myndighetens arbete uppfattas som rättvist. Att samhället i stort inte accepterar domen talar för att arbetet uppfattas som orättvist. En följd kan vara att förtroendet för rättssystemet skadas. I detta hänseende faller den friade mellan stolarna. Samtidigt som den friade är att se som oskyldig och domen bekräftar det, skapar yttre faktorer såsom media i kombination med svårförståeliga domskäl en stigmatisering av den friade. Oskyldighetspresumtionens återställande försvåras därmed. Mot bakgrund av det anförda är det svårt att återställa oskyldighetspresumtionen till den styrka den hade innan misstanken i Lindomefall.

Oskyldighetspresumtionens rättsliga ställning i förhållande till domskälen i Lindomefall är således en svaghet, trots att domarna utformas otvetydigt.

Lindomeproblematiken är ännu idag en fråga som diskuteras. I slutändan har ett offer mist livet utan att någon nödvändigtvis straffas för det. I detta hänseende får oskyldighetspresumtionen samt förutsebarheten anses vara så pass viktiga beståndsdelar i den svenska straffprocessen att friande domar måste tillåtas i undantagsfall. Att tillåta obefogade åtal, sänka beviskravet eller utvidga medverkansansvaret ytterligare hade inneburit att det gjorts inte bara för Lindomefall, utan för samtliga straffprocesser. Det förefaller vara ett större pris att betala att låta människor gå oroliga för att lagföras och straffas som oskyldiga, än att det i enstaka fall måste anses vara obefogat att fälla en person vars individuella skuld inte kan styrkas fullt.

7 Slutsats

Sammantaget anser jag att följande slutsatser kan dras utifrån uppsatsen. Angående frågeställningen om den rättsliga hanteringen av Lindomeproblematiken har såväl frågor om åtal, beviskrav och medverkansregler en betydelse för oskyldighetspresumtionens rättsliga ställning. Gällande åtalet förefaller oskyldighetspresumtionens rättsliga ställning vara stark då tillräckliga skäl erfordras för att inleda en straffprocess. Uppsatsen kan inte dra slutsatsen att åtalen i de berörda rättsfallen varit obefogade. Däremot kan det sägas att det kan vara skadligt för oskyldighetspresumtionens rättsliga ställning att tvinga en person genomgå en straffprocess för de fall åtalet grundar sig på bristfälliga underlag.

Vidare är beviskravet högt ställt i en straffprocess och minsta tvivel ska föranleda en friande dom. Det är således befogat att mena på att oskyldighetspresumtionens rättsliga ställning i förhållande till beviskravet är stark.

Gällande frågan om medverkan är det redan en stor krets som kan dömas för ansvar enligt regeln. Så länge varje åtalad åläggs individuell skuld för att kunna fällas, kan det sägas att oskyldighetspresumtionens rättsliga ställning är stark i förhållande till medverkansansvaret. Ett utvidgande av regeln kan även börja angränsa på en kollektiv ansvarsregel likt regeln om felony murder. Som nämnt är oskyldighetspresumtionens ställning stark i jämförelse med den amerikanska regleringen, varför ett utvidgande som liknar en sådan regel hade försvagat presumtionens rättsliga ställning väsentligt. Vidare återfinns likheter i svensk och dansk praxis rörande Lindomefall. Därmed kan det hävdas att oskyldighetspresumtionens rättsliga ställning i Lindomefall i Sverige inte är lägre än i Danmark.

Avslutningsvis menar jag att återställandet av oskyldighetspresumtionen är delvis beroende av domskälens utformning. I teorin kan det sägas att domskälen i de berörda rättsfallen är otvetydiga. Däremot skapar svårförståeliga domskäl, och medias återberättande av dem, problem i praktiken. I sådana fall kan den friade stigmatiseras trots att en dom är friande och entydig. Oskyldighetspresumtionens återställande försvåras då väsentligt, vilket är en uppenbar skada gentemot presumtionens rättsliga ställning.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

DS 1993:15

Efter Lindome

SOU 1996:185

Straffansvarets gränser

Propositioner

Prop. 1993/94:130

Ändringar i Brottsbalken m.m.

Prop. 2000/01:85

Förberedelse till brott m.m.

Övriga riksdagstryck

Skriftlig fråga 2020/21:481 av Katarina Brännström (M), Friande dom i mordrättegång när man skyller på varandra.

Litteratur

Elwing, Carl M. (1960): *Tillräckliga skäl: studier över förutsättningarna för allmänt åtal*. Gleerup.

Fitger, Peter – Sörbom, Monika – Eriksson, Tobias – Hall, Per – Palmkvist, Ragnar och Renfors, Cecilia (1 oktober 2020): Rättegångsbalken med kommentarer (JUNO version 89).

Jacobsson, Ulla (1995): *"Vi hade ju haft ihjäl en gubbe": mordet i Lindome*. Nerenius & Santérus.

Johansson, Stefan – Trost, Hedvig – Träskman, Per Ole – Wennberg, Suzanne – Wersäll, Fredrik och Bäcklund, Agneta (1 juli 2020): Brottsbalken med kommentarer (JUNO version 17).

Kleinemen, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. Studentlitteratur AB s. 26–46.

Leijonhufvud, Madeleine – Wennberg, Suzanne och Ågren, Jack (2015): *Straffansvar*. 9 uppl., Wolters Kluwer.

Nowak, Karol (2003): *Oskyldighetspresumtionen*. 1 uppl., Norstedts juridik.

Träskman, Per Ole (1988), 'Presumtionen om den för brott misstänktes oskyldighet', i: Höglund, Olle m.fl. (red.), *Festskrift till Lars Welamson*. Norstedt s. 469–486.

Valguarnera, Filippo (2018), 'Komparativ juridisk metod', i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. Studentlitteratur AB s. 143–176.

Wennberg, Suzanne (2002): 'Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap', *Förhandlingarna vid det trettiosjätte nordiska juristmötet Del 1*, Helsingfors, s. 615–638.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1985 s. 496.

NJA 1990 s. 370.

NJA 1992 s. 474

Övriga svenska domstolar

Attunda tingsrätt	Dom 2021-03-12	Mål nr B 1652–2.
Göta hovrätt	Dom 2020-11-04	Mål nr B 2242–20.
Hovrätten för Västra Sverige		RH 1991:51.
Svea hovrätt	Dom 2021-03-12	Mål nr B 82–21.
Växjö tingsrätt	Dom 2020-07-07	Mål nr B 3803–19.

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen)

Neumeister mot Österrike, 27 juni 1968, mål nr 1936/63.

Engel m.fl. mot Nederländerna, 8 juni 1976, mål nr 5100/71, 5101/71, 5354/72 och 5370/72.

Deweer mot Belgien, 27 februari 1980, mål nr 6903/75.

Minelli mot Schweiz. 25 mars 1983, mål nr 8660/79.